

http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=38587

Напевно зайве говорити, наскільки важливим є підготовка і випуск друком фундаментальних енциклопедичних видань у будь-якій з галузей науки. Це – визначне досягнення народу, культури як у фаховому, так і у мовознавчому вимірах

В Україні з 1998 року ініціативно виконується проект "Гірнична енциклопедія", в рамках якого побачили світ: "Тлумачний гірничий словник" (1998), "Гірничий енциклопедичний словник" (1-3 тт., 2001, 2002, 2004 рр.), "Мала гірнична енциклопедія" (1-2 тт., 2004, 2007 рр.). Подається аналіз і характеристики цього загальнонаціонального проекту.

Напевно, зайве говорити, наскільки важливим є підготовка і випуск друком фундаментальних енциклопедичних видань у будь-якій з галузей науки. Це – визначне досягнення народу, культури як у фаховому так і у мовознавчому вимірах. Особливо приємно, коли багаторічний процес підготовки нової роботи завершується успіхом у наших колег, людей, які працюють поряд з нами. Саме таким успішним є сучасний проект "Гірничої енциклопедії". Прикметно, що це на сьогодні всього лише друге фундаментальне видання-енциклопедія в технічній галузі українською мовою. Перше – двотомна "Енциклопедія кібернетики" – вийшло у вже далекому 1973 р. Тим більша цінність напрацьовок науковців-гірників, – власне створення колективом вчених новітньої вітчизняної термінологічної системи у гірничій галузі.

Робота над першою національною гірничою енциклопедією триває вже понад 10 років і протікає в декілька етапів. Спершу побачив світ "Тлумачний гірничий словник" (1998 р.) на 5 тис. термінів і терміносполучень, у 2001-2004 рр. донецьке видавництво "Східний видавничий дім" видрукувало тритомний "Гірничий енциклопедичний словник" (ГЕС) у форматі А4 (понад 12 000 термінів та терміносполучень), на базі якого у 2004 і 2007 рр. вийшли друком I і II томи наступного видання – "Малої гірничої енциклопедії" (МГЕ). Цими енциклопедичними роботами по суті створено основи національної української терміносистеми в гірничій галузі. Голова редакційної колегії, автор ідеї та керівник проекту – доктор технічних наук, проф. В.С.Білецький.

Підготовлений колективом авторів і видрукуваний у 2001-2004 рр. донецьким видавництвом "Східний видавничий дім" тритомний "Гірничий енциклопедичний словник" (ГЕС) у форматі А4 (понад 12 000 термінів та терміносполучень) по суті і став першою версією вітчизняної Гірничої Енциклопедії.

До основного авторського колективу входить ряд провідних науковців з профільних університетів України, загалом понад 150 фахівців. У написанні статей "Гірничого енциклопедичного словника" та "Малої гірничої енциклопедії" беруть участь вчені

Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ), Донецького національного технічного університету, Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Інституту "УкрНДІвуглезбагачення", Українського державного інституту мінеральних ресурсів, Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії НАН України, Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України, Макіївського науково-дослідного інституту з безпеки робіт в гірничій промисловості (МакНДІ), Донбаського державного технічного університету, Криворізького технічного університету, НДІ гірничої механіки ім. М.М.Федорова, наукових спілок та організацій – Академії гірничих наук України, Наукового Товариства ім. Шевченка, Української нафтогазової академії, інших наукових установ та організацій. Крім того, "Редакційна колегія гірничої енциклопедії" тісно співпрацює з багатьма закордонними фахівцями, зокрема з фахівцями "Головного інституту гірництва Польщі", "Гірничо-металургійної академії Польщі", "Московського гірничого інституту" та інших високих гірничих шкіл світу.

Досвід роботи "Редакційної колегії гірничої енциклопедії" унікальний. По суті, вперше у вітчизняній науці енциклопедичне видання створюється не шляхом адміністрування проекту академічними та університетськими структурами, а безпосередньо авторським колективом, до якого запрошені провідні спеціалісти, які в останні роки активно проявили себе як автори і укладачі значимих фахових монографій, підручників і посібників, довідкової літератури, учасники міжнародних дослідницьких проектів, конференцій. Такий підбір авторського колективу виконаний фактично на рейтинговій основі за сучасними критеріями оцінки наукових працівників. Практично всі члени авторського колективу володіють сучасними комп'ютерними технологіями, рядом світових мов, кожен є вузьким (і визнаним) фахівцем у певній галузі – вугільні технології, рудознавство (з рядом його підгалузей), геологія, маркшейдерія, збагачення корисних копалин, петрографія, гірниче машинобудування, відкриті та підземні гірничі роботи, нафта, природний газ і технології їх видобування, гірничий транспорт, безпека робіт у гірничій промисловості тощо. Координацію робіт виконує невелика робоча редакційна колегія, до якої входить близько 10 спеціалістів за фаховими напрямками та фахівець-мовник – представник Правописної комісії при Національній академії наук та Кабінеті міністрів України.

Оскільки проект "Гірнична енциклопедія" виконується за формулою "крок за кроком" (від менших видань до більших і досконаліших), то доцільно зупинитися на короткій характеристиці останнього видання – "Мала гірнична енциклопедія" (МГЕ). В рамках цього універсального тритомного довідкового видання у галузі гірничої науки та техніки планується розмістити описи близько 18 000 термінологічних та номенклатурних одиниць, в тому числі 1-й том містить 6400 одиниць, 2-й том містить 5250 одиниць, які висвітлюють різні аспекти розвідки, видобування та первинної переробки твердих, рідких та газоподібних корисних копалин. МГЕ адресована спеціалістам – в першу чергу фахівцям-гірникам, геологам, науковцям, аспірантам, студентам гірничих та суміжних спеціальностей, а також широкому загалу інженерно-технічних працівників гірничих підприємств та читачам, які цікавляться освоєнням надр.

Якщо "Гірничий енциклопедичний словник" створювався виключно ініціативно і виходив на кошти видавництва та залучених спонсорів, то "Мала гірнична енциклопедія" створюється на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за Програмою випуску соціально значущих видань.

Перший том "Малої гірничої енциклопедії" містить описи термінів та терміносполучень на літери від "А" до "К", другий том – від "Л" до "Р". Готується третій том (літери "С" - "Я"). Подано відомості про утворення, склад та властивості, а також сучасні методи, способи і засоби розвідки, добування і первинної переробки твердих, рідких та газоподібних корисних копалин. Розглянуто різні аспекти відкритої, підземної, підводної розробки родовищ, механізації гірничих робіт, гірничого нагляду, гірничорятувальної справи, охорони праці. Охоплені питання умов залягання родовищ корисних копалин і фізичних явищ, що відбуваються в товщі гірських порід при проходженні гірничих виробок, способів розкривання і систем розробки родовищ, способів видобування і збагачування корисних копалин, гірничої геомеханіки, маркшейдерії, боротьби з

рудниковим газом і пилом, організації виробництва, гірничої економічної географії.

Описані ресурси і запаси основних видів корисних копалин, короткі дані по гірничій промисловості, включаючи паливодобувну, рудовидобувну, нафтогазову, гірничохімічну, по видобуванню мінеральної сировини для будівельної індустрії, вогнетривкої та керамічної промисловості, гідромеліоративну. Крім того, подано основні відомості щодо гірничого законодавства, охорони довкілля при експлуатації надр.

Разом з тим, враховані сучасні тенденції інтеграції різних галузей знань, зокрема тісні взаємоперетини гірництва з екологією, економікою, автоматизацією, іншими галузями науки і техніки. Виходячи з цього, до складу Енциклопедії включено ряд термінів з інших наук (фізики, хімії, технічної кібернетики, економіки тощо), які мають базисне значення – загалом їх до 5% всього обсягу роботи. У додатках вміщено опис нафтових, газових та газоконденсатних родовищ України. Третій том ГЕС вміщає описи понад 100 країн, описи практично всіх діючих та історичних вугільних та рудних шахт, гірничозбагачувальних комбінатів, найбільших світових та вітчизняних родовищ корисних копалин, провідних університетів та інститутів.

При підготовці текстів статей були використані фундаментальні довідкові видання ("Горная энциклопедия", "Мінералогічний словник" (Лазаренко Є.К.Винар О.М.), "Четырехязычный энциклопедический словарь терминов по физической географии", "Геологический словарь", "Географічна енциклопедія України", "Мінералогическая энциклопедия" (під редакцією К.Фрея), Атлас "Геологія і корисні копалини України", Атлас нафтогазоносних провінцій України, Тлумачно-термінологічний словник-довідник з нафти і газу (Бойко В.С.) та ін., а також періодичні видання гірничого профілю, спеціальна фахова література, стандарти та Інтернет. Крім того, кожен автор і редакційна колегія використовують ексклюзивні джерела, які включають авторські розвідки, матеріали міжнародних конференцій, інформацію геологічних служб провідних гірничих країн, дані НАСА тощо.

Структура основного 3-томного видання МГЕ – класична алфавітна побудова. В рамках проекту МГЕ описи територій країн, континентів, океанів як об'єктів гірничої науки виносяться у окремий – 4-й том. У окремі (додаткові) томи (5-й та наступні) вирішено винести також відомості про вітчизняні та провідні закордонні виробничі одиниці, фірми, компанії що працюють у гірничій промисловості, гірничому машинобудуванні, а також дані про інститути, університети, науково-виробничі і громадські організації гірничого профілю.

Окрема велика підготовча робота здійснюється сьогодні в плані накопичення банку даних по опису персоналій – видатних вітчизняних та закордонних науковців і практиків-гірників, науковців з наук про землю і фахівців дотичних галузей. Пошук даних робиться на 4 сторіччя – до часів Острозької і Києво-Могилянської академії. Планується не порушувати прийнятого алгоритму підготовки і видання "Гірничої енциклопедії", що передбачає спершу видання 4-го тому ГЕС, присвяченого персоналіям, а потім – у доповненому і вдосконаленому вигляді за декілька років – чергового тому МГЕ з цією інформацією.

Під час роботи над Енциклопедією автори притримувалися інтегральних принципів термінотворення, коли проблема номінування того чи іншого поняття вирішувалося індивідуально – з використанням потенціалу рідної мови або шляхом інтерпретації вже готового терміна з іншої мови, звідки поняття запозичувалося і вводилося в національну терміносистему (через транскрибування, прямий переклад, калькування). При цьому також враховувалися традиції використання гірничих термінів в Україні, їх походження, а також ареал розповсюдження гірничих термінів-синонімів у світі.

Основний обсяг Енциклопедії займає усталена гірничо-термінологія, яка просто зафіксована в цьому науково-дослідному виданні. Біля 15-20% термінів уточнено, і лише окремі терміни подано вперше. Деякі загальноновживані терміни подані з синонімічними відповідниками, що дає можливість паралельного користування ними

протягом періоду усталення, саморегулювання вітчизняної гірничої терміносистеми.

При підготовці матеріалу Енциклопедії авторами враховано зміни в реаліях мовної практики і науки в Україні, рішення про осучаснення вітчизняної термінології у відповідних галузях знань (звідси, скажімо, **йон** замість **іон**, **флуор** замість **фтор**, **арсен** замість **миш'як** тощо).

Певну складність становило виокремлення термінів з літерою **г** та **г**. Ми вважали за потрібне в термінах латинського походження, а також термінах з німецької, англійської, французької мов здебільшого транслітерувати **g** через **г**, а в термінах грецького походження – найчастіше через **г**. При цьому враховувалася традиція м'якого **г** в українській мові, напр., в широкоживаних словах **грам**, **градус** тощо. Водночас в іноземних прізвищах літера **g** передана через **г**: **Гіббс**, **Галілей**, **Гальвані**, **Гаусс** і т.д. Ми вважаємо цілком виправданим вживання літери **г** всередині або в кінці слів-термінів: **обґрунтування**, **квершлаг** тощо, а також прізвищ: **Аґрікола**.

Відчутну складність становить застосування і тлумачення в гірничій термінології паронімів, якими багата українська мова, але які, на жаль, ряд існуючих словників часто подають як синоніми.

Автори не уникали активних дієприкметників із суфіксами **-учий**, **-ючий**, наприклад, **нівелюючий**, **контактуючий** і т.ін., бо повне їх виключення, яке рекомендують деякі автори, на нашу думку, збіднює сучасну українську мову. Хоча в більшості випадків таке уникання правомірне.

При підборі термінів ми намагалися збалансовано представити гірничі науки, відобразити національну гірничу термінологію, яка історично склалася в минулі віки, врахувати розвиток нових наукових напрямків.

Статті словника складаються зі слова-заголовка, після якого наводиться закінчення родового відмінка, відповідника російською, англійською, німецькою мовами та опису терміну українською мовою. Особливо важливі статті мають розгорнутий характер. Статтям надано енциклопедичного характеру (вони типізовані, застосована система посилань). Таким чином, Енциклопедія є одночасно тлумачним і перекладним багатомовним виданням.

Додамо, що проект "Гірнична енциклопедія" не обмежується виданням власне самих базисних видань – "Гірничого енциклопедичного словника", "Малої гірничої енциклопедії". Виконується ряд дочірніх проектів – вже вийшла у світ монографія В.С.Білецького та Г.І.Гайка "Хронологія гірництва в країнах світу", банк даних з нафто- та газовидобування узагальнений проф. В.С.Бойко (Івано-Франківський університет нафти і газу) у фундаментальній двотомній роботі "Словник-довідник з нафти і газу". готуються спеціальні видання з петрографії, маркшейдерії, інших підгалузей. Редакція "Гірничої енциклопедії" видала друком факсимільне видання Г.Аґріколи XVIII ст., колективне українсько-польське дослідження історії найдавніших артефактів гірництва та гірничих споруд в Україні та Польщі.

Проект "Гірнична енциклопедія" привернув значну увагу науковців-гірників як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, презентації "Гірничого енциклопедичного словника" та "Малої гірничої енциклопедії" відбулися в рамках міжнародних конференцій, зокрема на Європейському рівні. Електронна версія МГЕ розташована редакційною колеґією на найбільшому гірничому Інтернет-порталі Європи за адресою: www.Teberia.pl

Скептики на перших етапах його створення сумнівалися у "запитанності" гірничої термінології українською мовою – тим паче, що традиційно "гірничі" регіони – Донбас і Кривбас й до сьогодні суттєво російськомовні. Але тираж "Гірничого енциклопедичного словника" практично розійшовся повністю. Редакція "Східного видавничого дому" залишила для ексклюзивних випадків всього 50 тритомних комплектів "ГЕС" з виданих 1000 примірників – це

безсумнівний успіх проекту. При цьому географія замовлень "Гірничої енциклопедії" - вся Україна – і Донбас, і Львів, і Київ, і Крим, і Кривбас, Дніпропетровськ, Івано-Франківськ...

Таким чином, в цілому можна говорити про успіх загальнонаціонального проекту "Гірнична енциклопедія" і добрі перспективи його подальшого розвитку. Зокрема, сьогодні триває робота над завершальним 3-тім томом "МГЕ" та спеціальним додатковим томом до "ГЕС" та "МГЕ" - "Персоналії у гірництві".

*Доктор технічних наук, професор,
автор проекту "Гірнична енциклопедія" В.С.Білецький*